

Posudek oponenta disertační práce Mgr. Kristina Andělová

Intelektuální dějiny českého reformního komunismu 1968–1990

předkládané v roce 2021 na Ústavu českých dějin, Historické vědy – české dějiny

I. Stručná charakteristika práce

Disertační práce sleduje politické myšlení československých reformních komunistů po roce 1968. Autorka jej zkoumá jako stranický projekt a systémovou reakci na krizi stalinismu, která představovala jednu z v praxi nerealizovaných variant poststalinické modernity. Československé reformní komunisty sleduje jako směs různých zájmových skupin, které spojovala snaha o komunistickou stranou kontrolovanou pluralizaci politického systému a rozšíření individuálních svobod (nikoliv úmysl liberalizovat nebo zrušit systému Národní fronty a prosadit liberálně-demokratické pojetí lidských práv). Rok 1968 pak podle autorky shodně přinesl jednotlivým skupinám komunistických reformistů v Československu zkušenost rychlé marginalizace a vyvanutí z institucionální báze oficiálního diskurzu o dalším směřování státu. Autorka svou prací zachycuje, jak se v důsledku toho měnil nejen jazyk a témata reformně-komunistické koncepce, ale i náhled na možnosti jejího dalšího využití.

II. Stručné celkové zhodnocení práce

Autorka vychází z dějin politického myšlení a intelektuálních dějin. Zohledňuje jazykové soupeření o politický diskurz i neologismy, jimiž reformní komunisté v různých podmínkách tvarovali uvažování o strategii dalšího vývoje státu a socialismu. Zvolená metoda a zdroje jí umožňují postihnout příčiny nenaplnění reformního projektu československých komunistů ze dvou hledisek: vnitrostranického (trvání na vedoucí úloze KSČ, rezignace na včasné založení nových organizací a dominantně eticko-filozofická kritika Husákova režimu) a externího (sovětská okupace, ideová a organizační omezenost eurokomunismu, nezájem postkomunistické československé veřejnosti o levicovou kritiku liberálně-demokratického režimu). Část reformně-komunistického spektra přitom zůstává stranou, protože se nepromítlo do autorkou analyzovaných textů.

III. Podrobné zhodnocení práce a jejích jednotlivých aspektů

Struktura argumentace.

Autorka hned v úvodu striktně vymezila své výzkumné pole i základní spektrum československých reformně-komunistických textů, které bere v práci v potaz. Na takto vymezeném prostoru se pohybuje s jistotou, transparentí a metodicky. Do diskuse o důsledcích pražského jara přináší důraz na kontinuitu reformního komunistického myšlení a upozorňuje na jeho vnitřní protikladnost, kterou odkrývá pozorováním důsledků komunikace mezi komunistickým a nekomunistickým disentem. Struktura práce se řídí chronologií, je srozumitelná, rovnoměrně rozvržená a dovoluje postihnout základní roviny tématu tak, aby bylo možné vyhodnotit argumenty v závěru ve vztahu k úvodním tezím.

Autorka erudovaně zachytila změny politického projektu reformního komunismu, pokud byly jeho protagonisty publikovány. Táhne tak ovšem k vědecky, publicisticky nebo sbírkotvorně zdatným jedincům a jen okrajově ukazuje na ty, kdo své názory tiskem nesdíleli. To bohužel vytváří určité mezery ve výkladu. Chybí v něm například názory ekonomů; částečně omluvena ale přesto citelná je mezera odpovídající podílu žen na politických debatách. K jeho zachycení by bylo nutné spektrum zdrojů disertace doplnit minimálně o rozhovory s pamětníci či alespoň s pomocí databáze videorozhovorů Paměti národa. Podobně postrádám také slovenskou perspektivu a případně vysvětlení, proč práce nakonec postihla především české aktéry.

Za závažný nedostatek práce považuji chybějící autorčinu úvahu nad originalitou idejí československých reformních komunistů v kontextu sovětské a dnešní ruské diskuse. Domnívám se, že pro zachycení teoretického odkazu marxismu nepostačuje zaujmout stanovisko k československému reformnímu komunismu 70. a 80. let 20. století pouze s odkazem na teoretické úvahy o stalinské krizi či poststalinské modernizaci. Mnozí protagonisté disertace v SSSR vystudovali, mohli přímo sledovat jeho výsledky a trvale diskutovat se svými sovětskými spolužáky. Měli k SSSR silné osobní vazby a reagovali na obsah sovětských debat, které myšlenku reformy nesly dávno před československou vlnou. Nelze tak bez dalšího s W. Leonhardem ostře diferencovat mezi sovětským marxismem a reformním komunismem.

Neznalost nové relevantní ruské odborné produkce vedla navíc autorku k mechanické akceptaci termínu „marxismus-leninismus“. Ten přitom účelově stvořila stalinská propaganda v mocenském boji po smrti V. Lenina a dnešní ruská perspektiva se již byla tohoto klišé schopna zbavit. V tomto ohledu si dovoluji ještě konstatovat, že citace názorů Lenina ze selektivní a ideově zjištěné československé edice z poloviny 80. let pokládám ve vědecké práci za zavádějící. Starší Leninovy publikace a polemiky (např. Dvě taktiky sociální demokratické revoluce, 1905) by autorce umožnily nahlédnout, že v komunistické strategii nešlo jen o narychlo připravené Leninovy stranické projevy z 20. let, ale o širší ruskou radikálně levicovou scénu, která vedle bolševiků zahrnovala i esery a menševiky, a intenzivně svůj postup promýšlela dávno před pučem roku 1917. Odtud také pramenila bolševická připravenost k násilí proti politickým soupeřům se stejným programem. Je konečně s podivem, že absenci tak závažné charakteristiky bolševismu a komunismu, jakým je násilí, v analyzovaných textech autorka nepromýšlí. Kam se vytratilo? Jak se v tomto ohledu autorkou označení neoleninisté vyrovnali s Leninem? Co musejí zopakovat z Lenina, aby je bylo možné s ním spojit?

Druhou v disertaci důsledně nezodpovězenou závažnou výzvou autorce je posouzení společenské (i)relevance československých reformních komunistů z generačního hlediska. Autorka podle mého názoru předčasně zavrhlala příležitost posoudit úvahy československých reformních komunistů jako ideje konkrétní sociální skupiny. Mají přece společného více než válečné trauma, pro které zvolili komunismus. Čile komunikují napříč hranicemi a pěstují si ve své době mimořádný cit pro nadnárodní záležitosti. Zejména jsou však společně u poválečné rekonstrukce státu. Tu horečně tvoří podle sovětského vzoru a přes veškeré nasazení jsou pak nuceni sledovat neúspěch – ekonomický, sociální, politický. Obzvláště závažné je selhání v klíčovém úkolu poválečné rekonstrukce - v prosazení utopické vize světového míru. Realitou

je válka a militarizace. Mají tito lidé vůbec kapacitu s takovou zkušeností naložit jako s druhou šancí? S šedesátými, sedmdesátými lety proto reformní komunisté uvažují nejen o lidských právech nebo legalismu, ale hodnotí také výsledky vlastní angažovanosti (lze něco dělat, a je vůbec třeba něco dělat?) a kladou si i morální otázky (za co si vážit sebe a druhých, kde jsou hranice kompromisu?). Jde o základ exkluzivní generační zkušenosti, která přispívá k uzavřenosti komunity a její izolaci na československé politické scéně více než fascinace společnosti kapitalismem v 90. letech.

Závěr disertace, že chabá československá responsivita vůči reformním komunistům po roce 1989 pramenila z okouzlení liberalismem a z nedůvěry k socialismu v důsledku selhání komunistických diktatur ve střední a východní Evropě, není v práci podložen žádnou seriózní analýzou. Relevantní odborná literatura naopak tvrdí, že to byly především projevy nezměnného apetitu komunistů užívat proti obyvatelstvu extrémní násilí (včetně nasazení tanků), které v roce 1989 na pekingském Náměstí nebeského klidu, pražské Národní třídě a v roce 1991 znovu ve Vilniusu i v Moskvě diskreditovaly radikální levicové vize. Krom toho, s pádem komunismu byl uvolněn náboženský život, který dokázal části sociálně citlivé veřejnosti poskytnout jiný způsob naplnění. To je ovšem mimo záběr disertace. Po provedené analýze textů československých reformních komunistů tak zbývá autorce odpovědět především na jednu otázku: Proč nebyli českoslovenští reformní komunisté schopni využít zkušenost svého zaostání za společenským děním v 60. letech po roce 1989?

Formální úroveň práce

Až na několik pravopisných chyb a překlepů splňuje text formální nároky kladené na disertační práci, respektuje citační normy, je přehledný a graficky odpovídajícím způsobem upravený. Stylisticky mírně kolísá přechodem z popisné do analytické části, což doporučuji pro případnou publikaci zhladit.

IV. Dotazy k obhajobě

- Lze prohlásit, že spolupráce s nekomunistickým disentem československé reformní komunisty kultivovala směrem od internacionálních k národním zájmům?
- Proč nebyli českoslovenští reformní komunisté schopni zužitkovat zkušenost svého zaostání za společenským děním v 60. letech po roce 1989?
- Odkud analyzované texty čerpají informace? Jak originální jsou ve srovnání se sovětskou diskusí (Kronika tekoucích dějství, Roginskij, Kovaljov, Sacharov, atd.)?
- Jak jsou si reálně podobné původní názory V. Lenina a myšlenky např. v disertaci detailně diskutovaného Z. Mlynáře? Jak se Mlynář vztahuje k otázce násilí jako legitimního nástroje politického boje?

V. Závěr

Předběžně klasifikuji předloženou disertační práci jako **prospěl/a**.

8. 9.2021

Daniela Kolenovská, Ph.D.
Vedoucí katedry ruských a východoevropských studií
Institut mezinárodních studií FSV UK